

формулюванню, письмовому та законодавчому закріпленню, більш суворому контролю, як з боку судових урядників, так і з боку осіб, які зверталися до суду.

Унаслідок проведення судово-правової реформи 1564-1566 рр. на українських землях ВКЛРЖ, у тому переліку і на Волині, судовий виконавець отримав... єдину назву – возний за аналогом до польського правового інституту. У новому урядникові поєдналися староукраїнська законодавча та інституційна традиція, елементи звичаєвого права та новітні правові реалії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссией для разбора древних актов. Ч.I. Т.1 – К., 1859. – Х+554 с.
2. Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссией для разбора древних актов. Ч.VI. Т.1. – К., 1876. – 614+146+21 с.
3. Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссией для разбора древних актов. Ч.I. Т.6. – К., 1883. – 182+938с.
4. Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссией для разбора древних актов. Ч.VIII. Т.3. – К., 1909. – XXX+708 с.
5. Ващук Д. П. Абыхмо деръжали ихъ подлѣ права ихъ земъли. (Населення Київщини та Волині і великокнязівська влада в XV—XVI ст.): [монографія] / Ващук Д.П.— К.: Інститут історії України, 2009. – 320 с.
6. Грушевський М.С. Історія України-Руси Т.V. / Грушевський М.С.– К.: Наукова думка, 1994. – 704с.
7. Гурбик А.О. Копні суди на українських землях у XIV – XVI ст. / А. О. Гурбик // Український історичний журнал. – 1990. – №10. – С.110-116.
8. Законодательные акты Великого княжества Литовского XV – XVI вв. / [Сборник материалов под редакцией И.И.Яковкина]. – Ленинград: Соцетгиз, 1936. – 155с.
9. Котюк В.О. Теорія права. [Курс лекцій] / Котюк В.О. —К.: Вентурі, 1996. – 208 с.
10. Лаппо И.И. Великое княжество Литовское во II половине XVI ст. Литовско-Русский повет и его сеймик / Лаппо И.И. – Юрьев, 1911. – 624 с.
11. Лаппо И.И. Земский суд в Великом княжестве Литовском в конце XVI в. / Лаппо И.И. – СПб., 1897. – 39 с.
12. Лашенко Р.М. Лекції з історії українського права / Лашенко Р.М. – К.: Україна, 1998. – 254 с.
13. Любавский М.К. Очерки истории Литовско-Русского государства / Любавский М.К. – Москва, 1915. – 4+401+III с.
14. Падох Я. Історія українського судівництва / Я. Падох // Енциклопедія українознавства. [Загальна частина]. – К., 1995. – Т.2. – 1995. – С.665-670.
15. Поліщук В. В. Врядове виживство в структурі публічно-правових процедур (на матеріалі луцьких замкових книг 1558-1567 рр.) / В.В. Поліщук // Соціум. – 2002. – №1. – С.79-109.
16. Поліщук В. Свідки у русько-литовському праві до судово-адміністративної реформи 1564-1566 рр. / В.Поліщук // Молода нація. – 2000. - №1. – С.123-163.
17. Статут Великого князьства Литовского 1566 года // Временник Московского общества истории и древностей российских. – 1855. – Кн.23. —1855. – 240+75+IXс.
18. Ясинский М. Уставные земские грамоты Литовско-Русского государства / Ясинский М. – К., 1889. – 207 с.

УДК 94(477)

Д. В. Ковальов, С. Й. Бобилева

Ілюзія чи факт в політичному становищі Фінляндії в першій половині ХІХ ст.

Стаття присвячена висвітленню питання про соціально-політичне положення Фінляндії як Великого князівства у складі Російської імперії протягом першої половини ХІХ ст.

Ключові слова: Російська імперія, Фінляндія, політичне становище.

Статья посвящена исследованию вопроса о социально-политическом положении Финляндии как Великого княжества в составе Российской империи в первой половине XIX в.

Ключевые слова: Российская империя, Финляндия, политическое положение.

Виникнення централізованих національних держав в епоху нового часу в поєднанні із загостренням міждержавних відносин і необхідністю нарощування військового потенціалу, а також початок колоніальної експансії призвели до виникнення імперій нового типу: Іспанської, Португальської, Французької, Британської та інших. Імперії, що прагнуть будувати державу-націю, практично завжди розвалюються до етнічно компактного держави. Так сталося в 1917 р. і з Російською імперією, яка під час Першої світової війни (1914 – 1918) виявилась не здатною загасити полум'я внутрішньої соціальної та національно-визвольної революції пригнічених народів, серед яких опинилися й фіни. Фінам першими вдалося отримати свою незалежність (6 грудня 1917 р.).

Ця стаття присвячена висвітленню питання про соціально-політичне положення Фінляндії як Великого князівства у складі Російської імперії протягом першої половини ХІХ ст., а саме з 1809 р. по 1856 р. – 1809 р. – рік приєднання Фінляндії до Російської імперії й початок встановлення нового (царського) законодавства, спроба уніфікації фінського та російського законодавчих традицій; 1856 р. – ця дата важлива тим, що з цього року починається „пробудження” нації – поява багатьох гуртків, які пропагують ідеї автономізму Фінляндії, крім того новий імператор Всеросійський та Великий князь Фінляндський Олександр II (1855—1881) починає саме з цього року реформувати фінські органи влади та робить зусилля модернізувати економіку Озерного краю.

Актуальність даної теми «Фінляндія у складі Російської імперії в першій половині ХІХ ст.» (її соціально-політичні зміни та стан промисловості і сільського господарства у 1809 – 1856 рр.) полягає в тому, що в Україні

історія Фінляндії часів її існування в складі Російської імперії майже не вивчена. Щодо географічних рамок, то ми обмежимося лише територією Великого Князівства Фінляндського, до якого входили із сучасних країн тільки Фінляндська Республіка та Виборзький й Приозерський райони Ленінградської області, Лахденпо'янський, Сортавалський, Піткярентський і Костомукшенський райони Республіки Карелія Російської Федерації.

При написанні статті були використані такі праці – монографія професора Гельсінського університету Матті Клінге «Имперская Финляндия», монографія учня М. Клінге, Генріка Мейнандера «Історія Фінляндії», «СССР – Финляндия. 260 лет отношений». Праця радянського дослідника Вільяма Похльобкіна про відносини Росії з Фінляндією протягом майже 300 років. Для дослідження економічного стану Фінляндії у складі Російської імперії в період з 1809 р. по 1856 р. було використано монографію професора Карельського державного університету А. Лайдинена «Развитие капитализма в промышленности Финляндии (первая половина XIX в.)» та «Торпарская система аренды земли в Финляндии (XVII – первая половина XIX вв.)».

Джерельною базою стали такі видання: Манифест 11 декабря 1811 года – “О наименовании старой и новой Финляндии совокупно Финляндию” и Манифест Николая I от 12-го декабря 1825 года из Полного собрания законов Российской империи (1830 р.), Шиловский П. „Акты, относящиеся к политическому положению Финляндии” (1903 р.), Ордин К. „Покорение Финляндии. Опыт описания по неизданным источникам” (1889 р.), Российское законодательство X—XX веков (1988 р.), Сборник постановлений Великого княжества Финляндского (1892 р.), Свод законов Российской Империи (1887 р.), Арсеньев К. „Статистические очерки России” (1848 р.), Бородкин М. М. „Краткая история Финляндии” (1911 р.), Бородкин М. М. „Из новейшей истории Финляндии” (1905 р.), Гренхаген К. Б. „Спутник по Финляндии” (1913 р.), Лялина М.А. „Очерки истории Финляндии от древнейших времён до начала XX столетия (1908 р.), Протягом більш ніж сторічного періоду перебування Фінляндії у складі царської Росії, проблеми юридичного положення Великого князівства в імперії із різною ступінню інтенсивності турбували суспільно-політичну думку.

Процеси загальнополітичної адаптації фінського суспільства до нових історичних реалій, а саме початок їх співіснування з російським суспільством, почалися ще в період російсько-шведської війни¹, коли російський імператор Олександр I прибув у Порвоо, аби долучити на свій бік стани Фінляндії. Соціальні взаємовідносини між різними верствами населення Великого князівства Фінляндського та новою владою розпочалися саме з Боргоського сейму².

У лютому 1809 р. російським урядом та військовою окупаційною адміністрацією було видане розпорядження про скликання сейму в Порвоо (Борго). І вже 16 березня російський імператор Олександр I особисто відкрив його у Кафедральному соборі міста, підписавши напередодні маніфест про державний устрій Фінляндії. При відкритті сейму Олександр I вимовив французькою мовою промову, в якій, між іншим, сказав: «Я обіцяю зберегти вашу конституцію (фр. *votre constitution*), ваші корінні закони, ваші збори тут засвідчую виконання моїх обіцянок». Як свідчать документи, вже другого дня члени скликаного сейму присягну в тому, що «визнають своїм государем Олександра I Імператора і самодержця Всеросійського, Великого Князя Фінляндського, і будуть зберігати корінні закони і конституції (фр. *lois fondamentales et constitutions*) краю в тому вигляді, як вони в даний час існують». На станові збори було розглянуто чотири питання: про військове відомство; про податки до державної та місцевої скарбниці; про фінансове відомство; про заснування Урядової Ради. Висновки та постанови сейму лягли в основу організації управління краєм: щодо війська, було встановлено зберегти поселену систему; щодо податкової та фінансової системи Великого Князівства імператор оголосив, що вони будуть використовуватися тільки на потреби самої країни, тобто Фінляндії. Грошовою одиницею прийнятий був російський рубль, однак при цьому ходовим залишався й шведський рігсдаллер³. Олександр I зробив заяву про те, що піднімає Фінляндію до рівня «нації серед націй», тобто була фактично проголошена національна держава для фінів, яка знаходилась у формальній державній власності Російської імперії. Крім того Боргоський сейм затвердив широку автономію Великого князівства Фінляндського, пов'язаного з Російським імператорським домом особистою унією. Ця широка автономія виражалася у тому, що Олександр I офіційно надавав собі, з дозволу Сейму, титул Великого Князя та зобов'язувався плінно зберігати головні державотворчі акти ще шведських часів – „Про форму правління” та „Про з'єднання та безпеку”⁴.

Однак те, російський імператор Олександр I додав до своїх титулів титул Великого князя Фінляндського, само по собі ще не означало створення а ні автономного а ні залежного Великого Князівства, адже його кордони ще й досі не були визначені, „Шведька й „Російська” Фінляндії не були об'єднані.

Отже, будівництво нового краю почалося із формування вище згаданої Урядової Ради (або Трибуналу), плани заснування якої були опрацьовані на самому початку російсько-шведської війни 1808-1809 рр. Вирішальну роль у цьому з фінської сторони зіграли єпископ міста Турку (Або) – Тенгстрем, губернатори та головнокомандувач фінського ополчення у фортеці Свеаборг – Буксгевден, з російської сторони велику роль відігравали у створенні проекту сам Олександр I, фінляндський генерал-губернатор у 1809 – 1810 рр. князь Барклай-де-Толлі та відомий

¹ *Suomen sota* (9(21) лютого 1808 р. – 5(17) вересня 1809 р.).

² Боргоський сейм (фін. *Porvoon maapäivät / Porvoon valtiopäivät*, швед. *Borgå landtdag*) - перші станові збори (сейм) представників народу Фінляндії, які відбулися в місті Порвоо (Борго) з 10 (22) березня по 7 (19) липня 1809р..

³ Рігсдаллер — шведський талер. Був введений за прикладом німецького райхсталера. Чеканка рігсдаллера почалася ще за Густава I Вазу. В обороті знаходився з 1540 р. до 1830 р..

⁴ „Конституційні постанови про форму правління” – 1772 р. та „Акт про з'єднання та безпеку” – 1789 р. були видані шведським королем Густавом III, який прийшовши до влади шляхом державного перевороту у 1771 р., зробив важливі кроки на створення еліти у Фінляндії. Обидва документи наголошували на тому, що після їх ратифікації, фінляндська аристократія стає самостійною у своїх діях, не зобов'язана звітувати а ні королю, а ні його відомствам.

російський державний діяч М.М. Сперанський. 20 вересня 1809 р. відбулося урочисте відкриття Урядової Ради у м. Турку (Або). А у травні 1810 р. постановою Олександра I влада Ради була розширена, і з 1816 р. його було перейменовано на Імператорський Фінляндський Сенат. З вересня 1809 р. почалася розробка інструкції для генерал-губернатора. Незабаром у цю справу втрутилася дуже впливова особистість, що грала потім значну роль у створенні нового управління Фінляндії, після її приєднання до Росії. Це був граф Густав Мауріціо Армфельт⁵.

З часу російсько-шведської війни 1808-1809 рр. справи Фінляндії доповідалися Государю М.М. Сперанським, був обтяжений іншими важливими і численними дорученнями. Все це змусило його замислитись про організацію якогось постійного представництва, яке відало б справами Фінляндії в Петербурзі і готували їх для доповіді Монарху. У 1811 р. з цією метою була створена Комісія Фінляндських справ, в якій Г. М. Армфельт зайняв місце голови. При слабкому генерал-губернаторові (з жовтня 1810 р. генерал-губернатором став Ф.Ф. Штейнгель) Армфельт став втручатися у всі справи і стягувати їх у комісію. Встановлення фінляндської комісії не означало ще повного відокремлення краю, тому що залишалися галузі управління, пов'язані з центральними органами Імперії. Православна церква і монастирі (указом від 11 грудня 1811 р.), як і раніше, були залишені для управління найсвятішим Синодом. Так само вчинили (у 1812 р.) і з римсько-католицькою церквою у Выборзі, яка керувалася на колишніх підставах. В силу закону від 20 листопада 1809 р., вся Фінляндія (аж до 1836 р.) становила VIII округ імперських водняних і сухопутних зв'язків, а за „*Височайшим повелінням*” (від 19 липня 1816 р.) все лоцманське відомство Фінляндії було підпорядковане Імперській Адміралтейству-Колегії.

Указом від 6 серпня 1811 р. Урядова Рада з питань Великого Князівства Фінляндського перейменовувалася на Імператорську управлінську Раду, а Маніфестом від 9 лютого 1816 р. – у Імператорський фінляндський сенат. Головою Сенату був призначений Імператором генерал-губернатор Фінляндії. Сенат поділявся на два департаменти: господарський і судовий:

1) Господарський департамент складався з дев'яти експедицій, відповідних міністерств: юстиції, цивільних (внутрішніх) справ, фінансів, камерних справ (державного майна і контроль над ним), міліційних справ (військова адміністрація), духовних справ (сюди відносилися і народна освіта), сільського господарства, шляхів сполучення, торгівлі та промисловості. Начальники експедицій призначалися Государем з числа членів господарського департаменту.

2) Судовий департамент був вищою судовою інстанцією і спостерігав за відправленням правосуддя в князівстві. До 1863 року, оскільки фінляндський Сейм фактично не збирався, Сенат брав активну участь у законодавчому житті краю, хоча формально був наділений лише правом законодавчої ініціативи. Законопроект, що виходить від Сенату, за схвалення його Імператором, мав передаватися у вигляді найвищої пропозиції на обговорення Сейму, а так як Сейми не скликалися, то на ділі відразу ж після схвалення Імператором законопроект ставав законом.

В історії Фінляндії за першу половину XIX століття є дуже цікава, на наш погляд сторінка історії, на ній написано: „*ВІДТОРГНЕННЯ Выборзької губернії*”⁶ Думка про возз'єднання Выборзької губернії з рештою Фінляндією належить „ан'яльским зрадникам”⁷. В свій час вони звернулися до Катерини II, просячи її повернути Фінляндії фортеці Фрідріхсгам, Нейшлот і Вільманstrand, для того, щоб країна була повернена, - як вони пояснювали, - «*в свої природні кордони*». Розглянувши це питання, імператриця відповіла відмовою. Минуло 20 років і при російському дворі з'явилися Спренгтпортени, Амінови, Алопеуси і Армфельти, що були формально засуджені за зраду батьківщині, але не залишали думки про створення з Фінляндії чогось самостійного і можливо незалежного. У 1808 р. Спренгтпортен подав записку про возз'єднання Старої Фінляндії з іншою, яку тоді тільки що завоювали російські війська. У 1810 р. до Петербурга потрапляє, як депутат, генерал-майор Амінов, він описав Государю Фінляндію, як країну, що належить «*до самих освічених країн Європи*», а поруч представив жалюгідне становище Выборзької губернії. Армфельт в цілому ряді записок вимолює увагу і співчуття до долі своїх співвітчизників, приєднаних до Росії в 1721 і 1743 роках. Загальні старання перелічених фінляндських діячів не пропали дарма. Вже у 1811 р. Армфельт почав працювати над проектами об'єднання «*обох Фінляндій*». В грудні 1811 р. послідував маніфест про іменування Старої та Нової Фінляндії сукупно єдиною Фінляндією. Возз'єднання Старої та Нової Фінляндії відбулося. Армфельт зараз же почав робити другий крок і напружував всі свої зусилля до якомога швидкого віддалення з Выборзької губернії російських чиновників і всього, що там нагадувало про Росію. Для цього він підшукував енергійного губернатора Шернвала – і частина колишньої Карелії і завоювання Петра I знову перетворюються на землі Фінляндії. За 90 років перебування Выборзької губернії під російським пануванням вона значно була зросійщена: її мешканці втратили будь-яке співчуття до решти Фінляндії, і багато хто з них «*ніякої, крім російської мови*» не знали. У лютому 1812 р. Армфельт написав своєму приятелю Шернвалю такі рядки: «*Мене лякає думка, що війна, яка загрожує нам, перешикодить мені виконати великий проект про*

⁵ Густав Моріц Армфельт (швед. *Gustav Moritz Armfelt* 1757-1814) – наближений політик при дворі Густава III, а з 1810 року перейшов на російську службу, граф, член фінляндського сенату.

⁶ *Выборзька губернія* (фін. *Viipurin lääni*, швед. *Viborgs län*) - адміністративно-територіальна одиниця у складі Російської імперії з 1744 по 1917 рр.. Після російсько-шведської війни 1741-1743 рр. між Швецією і Росією. 17 серпня 1743 р. був укладений Абоського мирний трактат, за яким Швеція поступилася Росії південно-східною провінцією Кюменлааксо з фортецями Фрідріхсгам і Вільманstrand, так само як місто і фортеця Нейшлот. У ході реформи адміністративного управління за Катерину II зі складу СПб-губернії було виділено Выборзьке намісництво (раніше в складі губернії існувала Выборзька провінція). У 1804 р. Выборзьке намісництво було перетворено до Фінляндської губернії з центром у м. Выборг (т. зв. «*Стара Фінляндія*»). У 1811 р. Выборзька губернія увійшла до складу Великого князівства Фінляндського (як частини Росії).

⁷ *Ан'яльський союз* (1788 – 1789) – змова фінських та шведських офіцерів, названий так через місце створення – село Ан'яла (Фінляндія), де були складені програмні документи проти абсолютизму Густава III.

самостійність Фінляндії, бо коли Імператор відправиться в армію, тоді нам доведеться попроситися з правильним ходом справ».⁸ Так і сталося: великий проект про самостійність Фінляндії залишився невиконаним. Стоячи на чолі Фінляндії, як її генерал-губернатора, Армфельт простяг так далеко свою неповагу до російського уряду, що став направляти прямо в Стокгольм ділові папери, що не стосувалися Швеції. Міністр закордонних справ Швеції змушений був дати Армфельту урок дипломатичної ввічливості й поваги до того уряду, представником якого він є у Фінляндії. Армфельту було запропоновано вести зносини з іншими державами через міністерство закордонних справ. Мета Армфельта була зрозуміла: прагнучи до встановлення самостійності Фінляндії, він намагався зробити її управління можливо незалежним від російських властей. Росія, за відсутності в ній в той час будь-якого політичного життя і всякого руху громадської думки, не помітила зміни інтересів на півночі. Її погляди тоді були спрямовані на захід і на південь.

У 1814 році помер Армфельт. Головним Фінляндським діячем став Р. Г. Ребіндер⁹, обраний ще Сперанським собі в помічники по Фінляндським справах. І Армфельт, і Ребіндер багато клопоталися про нове скликання фінляндського сейму. Але все було марно. Государ послідовно відхиляв всі їхні домагання. Крім того, в Росії створилася впливова опозиція, яка мала протидіяти виділенню околиць в самостійні держави та надання різним приєднаним областям всіляких пільг і переваг, яких не мала центральна Росія. На чолі цієї опозиції стояв історіограф Н.М. Карамзін. Та й сам Імператор охолов до мрій своєї юності, про надання майже не суверенності Фінляндії у складі Російської імперії.

У 1823 р. Штейнгеля на посаді генерал-губернатора замінив 39-річний Арсеній Андрійович Закревський. Він почав своє управління з об'їзду краю, для всебічного його вивчення, і був пригнічений відчуженістю населення і освічених класів від усього російського. «Государ ніяк не бажає, щоб фіни ненавиділи росіян, тоді як це помітно майже на кожному кроці!», - писав Закревський своєму знайомому. Судочинство краю, за справедливим думку нового його начальника, засноване на хибних засадах і часто противиться здоровому глузду. Приступивши до управління, він заявив, що ніколи не підпише жодного паперу шведською мовою. Закревський полюбив Фінляндію і завжди з похвалою відгукувався про працьовитість її народу. Але в той же час Закревський любив Росію і ревно оберігав її права, усвідомлював всю державну важливість і необхідність зближення околиці з її центром. У чесності Закревського ніхто не міг сумніватися. Фінляндська національна влада не любила Закревського і тому вони перебували в глибокій ворожнечі між собою. Сенат написав велику скаргу на дії генерал-губернатора; Закревський відповів рішучим спростуванням їх заяв. Це зіткнення влади не було вирішено верховною владою, внаслідок того, що 19 листопада 1825 р. в Таганрозі помер російський Імператор Олександр І Романов.

Згідно з маніфестом від 12 грудня 1825 р. на престолі Царської Російської імперії посів брат Олександра І, Микола І Павлович Романов, (*de-facto* від 19 листопада 1825 р.). І вже у 1826 р. новий Великий князь Фінляндський ліквідував Комісію фінляндських справ. Замість неї був призначен ранг міністра Імперії – статс-секретарь за справами Великого князівства Фінляндського, який повинен був доповідати монарху про всі справи краю. Статс-секретарю підкорялась Фінляндська Його Імператорської величності канцелярія. Але, весь апарат статссекретаріату, який знаходився в Петербурзі, формувався виключно з фінляндців.

За царювання Миколи І Фінляндія управлялась місцевою владою на засадах місцевих законів¹⁰, але Сейм не скликався ні разу. Це не складало порушення фінляндських законів, так як періодичність скликання Сейму була встановлена тільки виданим за Олександра II „Сеймовим уставом” у 1869 р.

У 1827 р. дозволено було приймати на державну службу осіб православного віросповідання, які отримали права фінляндського громадянства. У 1831 р. генерал-губернатором було призначено князя О.С. Меншикова, який управляв одночасно морським міністерством й проживав весь час в російській столиці, іноді навідуючись до Гельсінгфорсу на засідання Сенату. В подібних умовах автономія Великого князівства мала міцну тенденцію до розширення. Фінляндія мала власне громадянство, яке не співпадало з російським підданством. Фінляндським підданим був відкритий широкий та вільний доступ до служби на найвідповідальніших державних та військових посадах імперії, в той час як російські піддані не отримували у Фінляндії однакових з місцевими мешканцями прав. Православна людина не могла викладати історію Фінляндії та взагалі Російської імперії, отримання в князівстві російськими підданими нерухомого майна мало серйозні утиски та обмеження, практика російського лікаря у Фінляндії була також обмежена. Автономний статус Фінляндії проявлявся також в власній системі управління з виключно фінляндським чиновницьким апаратом. Російський армійський устрій не поширювався на територію та мешканців Великого князівства, яке було звільнене від постачання рекрутів на військову службу до метрополії. Але треба зауважити, що при вступі на престол Миколи І відбулося повстання декабристів взимку 1825 – 1826 рр., що істотно вплинуло на адміністративну систему по всій імперії. У рамках Канцелярії Його Імператорської Величності було створене III відділення, яке у Великому Князівстві Фінляндському в Гельсінкі відкрилось в 1829 р. як жандармське відділення, в листопаді 1829 р. й на Фінляндію поширилась цензура. У 1834 р. указом Миколи І фінляндський статс-секретар одержав чин міністра, тим самим мав право бути присутнім на засіданнях Сенату. У 1835 р. російський уряд під тиском фінляндських купців видав указ про торгівлю між Фінляндією та Росією як між

⁸ Сто замечательных финнов. Калейдоскоп биографий = 100 suomalaista pienoiselämäkerta venäjäksi / Ред. Тимо Вихавайнен (*Timo Vihavainen*); пер. с финск. И. М. Соломеща. — Хельсинки: Общество финской литературы (*Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*), 2004., 78 - 86

⁹ *Граф Роберт Хенрик Ребіндер* (15 липня 1777 Пайміо - 8 березня 1841 Санкт-Петербург) – державний міністр статс-секретар Великого Князівства Фінляндського, у 1811-1841 рр.

¹⁰ *Кодекс законів герцогства Фінляндського (1734 р.), Конституційні постанови про форму правління (1772 р.) та Акт про з'єднання та безпеку (1789 р.)*

двома окремими країнами, тим самим встановивши митний кордон між собою. У 1840 р. Миколою I була здійснена грошова реформа – перехід до загальноімперського оподаткування та повна заміна шведської грошової одиниці, що продовжувала ще існувати, російським рублем.

Бідний на реформи час царювання Миколи I, був багатим на явища розумового життя. У фінському новоутвореному суспільстві прокинулася національна самосвідомість. Де-не-які ознаки такого пробудження виявилися ще в кінці XVIII ст., але тільки після того, як Фінляндія була відділена від Швеції і стала частиною Росії, в ній міг розпочатися пробудження й розвиток національного руху. Він отримав назву фенноманії¹¹. За умовами часу фенноманство взяло літературно-науковий напрямок. На чолі руху стояли професор Снельман, поет Рунеберг, збирач «Калевали» Льюнрот та ін.. Пізніше супротивниками фенноманів на політичній арені стали шведомани, які відстоювали права шведської мови як знаряддя шведського культурного впливу у Фінляндії. Саме фенномани А.І. Арвідссон та Й.Я. Тенгстрем почали говорити про створення „незалежної держави” Фінляндії, яка б орієнтувалась на Європу, але зберігала тісні зв'язки з Росією. Але насправді, автором теорії про фінляндську державу був Ісааель Вассер, який виклав свою концепцію в памфлетах в 30-х рр. XIX ст. Згідно з „фінляндською ідеєю” новоутворене Велике Князівство ставало новим гегемоном у Східній Балтиці.

„Весну народів” 1848 – 1849 рр. Фінляндія зустріла дуже спокійно, без масових демонстрацій та повстань. Хоча Миколаївська репресивна машина дала фінському народу поштовх до патріотичного пробудження самосвідомості¹² й розвитку націоналістичного руху – фенноманів, але в той же час, питанням легітимізації фінської мови не дозволяли надавати політичного характеру, це зміг відчути на собі лідер фенноманів Й.В. Снельман, який протягом 40-х рр. лояльно ставився до російського уряду, але в 1848 р. був заарештований за антиурядову діяльність й в 1849 р. визволений, завдяки клопотанням Рунеберга, Топеліуса та міністра статс-секретаря Олександра Армфельта. В 1850 р. рух фенноманів набув загальнодержавного характеру – в усіх великих містах Великого Князівства Фінляндського виникали мистецькі та мовознавчі гуртки. Після революційних подій 1848 – 1849 рр. фінський національний рух було запідозрено, без підстави, у демагогічних тенденціях та лояльності до поляків, і тому зазнав переслідувань. Заборонено було, між іншим, друкувати книги фінською мовою; виключення було зроблено тільки для книг релігійного і сільськогосподарського змісту (1850 р.). Незабаром, однак, це розпорядження було скасовано. Імператор Олександр II в 1856 р. особисто головував на одному із засідань Сенату та окреслив ряд реформ. Проведення більшості останніх із них вимагало участі земських чинів. Під час Кримської війни (1853 – 1856) союзний флот Великої Британії та Франції бомбардував фортецю Суоменлінна, здобув твердиню Бомарзунд¹³ на Аландських островах і спустошив береги провінції Пох'янмаа від селища Каскінена до міста Оулу. Хоча у Великому Князівстві Фінляндському військовий стан офіційно не оголошувався, виняткові повноваження, отримані помічником генерал-губернатора П.І. Рокасовським, по суті означали саме це. Але вже у лютому 1854 р. новим помічником було назначено генерала із Прибалтики, графа Ф.В. фон Берга, який намагався власноруч домовитись з командувачем союзного флоту Великої Британії та Франції про припинення військових атак фінляндських берегів. Населення та керівні кола інтелігентного товариства Великого князівства залишалися відданими Росії. Що стосується Північних бойових дій англо-французького флоту проти російських військ, то тут визначним є саме оборона фортеці Бомарзунд. Битва за цитадель йшла в серпні 1854 р. між російськими оборонними військами та Аландським охоронним корпусом з одного боку і англо-французької оперативною групою кораблів з іншого. Після запеклої тижневої облоги і висадки морської піхоти, англійці взяли фортецю штурмом. Сама фортеця була практично повністю зруйнована в результаті бомбардувань. Три сотні фінських гренадерів, які захищали фортецю, були взяті в полон і відконтрвоєвані до в'язниці Льюїс, що в Англії. Пізніше їм дозволили повернутися до Фінляндії. Бранці написали пісню про битву і своєму висновку – «Битва за Бомарзунд» (фін. *Oolannin sota*). З гарнізону в 2500 чоловік було взято 2000 полонених, більшість з них були фіни. У 1856 році Паризький мирний договір присвоїв Аландським островам статус демілітаризованої зони.

Отже, підсумовуючи вище сказане можна зробити висновок, що Фінляндія після приєднання її до складу Російської імперії отримала статус реальної автономії, де її суспільство змогло власноруч вирішувати свою долю. Царський уряд надав ВКФ протягом першої половини XIX ст. дуже високі привілеї, які призвели до появи філософсько-політичної течії як фенноманство, що почало відстоювати право Фінляндії, на існування, як окремої держави.

¹¹ *Фенноманія* – ідеологія, яка була спрямована здебільшого на фінномовне населення пропагуючи „фінляндську ідею”, згідно з якою, Фінляндія визнавалась окремою державою як від Швеції, так і від Росії, за принципом мови.

¹² *Фінське товариство любителів мистецтва* – було засноване в 1846 р. випускниками Абоського Університету – Юханом Людвігом Рунебергом, Фредріком Паціусом, Еліасом Льюнротом та Захаріасом Топеліусом, які оспівували у своїх віршах та новелах красу природи Фінляндії, її народ та його віковічні культурні традиції.

¹³ Бомарзунд (шведь. *Bomarsunds fästning*) - цитадель на Аландських островах, будівництво почалося у 1832 році. Він не був задуманий як фортеця «в чистому вигляді». У гігантській овальній споруді 290-метрової довжини розташовувалися казарми. Одночасно товсті цегляні стіни, обкладені, як бронею, шестикутними гранітними плитами, мали захистити гарнізон і виконати функції військово-морської твердині, здатної відбити ворожий удар з моря. На будівництві Бомарзунда працювали не тільки солдати, але й ув'язнені. Гігантське будівництво тривало аж до 1854 року. До літа цього року Бомарзунд, все ще остаточно не зведений, але був спішно переведений на військовий стан. Через розпочавшися в 1853 році Кримську війну Пізніше західними державами був відкритий північний фронт, і у Фінську затоку відправилася об'єднана армада, щоб не дати російським кораблям відійти далеко від Кронштадта (у Лондоні побоювалися, що 28 лінійних кораблів Балтійського флоту вдарять по Великобританії).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсеньев К., Статистические очерки России. – М., 1848. (http://www.krotov.info/lib_sec/01_a/rs/enyev.htm)
2. Бородин М. М., Краткая история Финляндии. – СПб., 1911. (<http://uusikotimaa.org/5/005.htm>)
3. Бородин М. М., Из новейшей истории Финляндии. – СПб., 1905. (<http://uusikotimaa.org/7/015.htm>)
4. Гренхаген К. Б., Спутник по Финляндии. – М., 1913. (http://www.krotov.info/lib_sec/04_gr/en/hagen.htm)
5. Лялина М.А. Очерки истории Финляндии от древнейших времён до начала XX столетия. – СПб., 1908.
6. Манифест от 11-го декабря 1811 года. "О наименовании старой и новой Финляндии совкупно Финляндию" / Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое. Том 31. 1810-1811. – СПб., 1830. С. 1025.
7. Манифест Николая I от 12-го декабря 1825 года. / Шиловский П., Акты, относящиеся к политическому положению Финляндии. – СПб., 1903. С. 11.
8. Ордин К. Покорение Финляндии. Опыт описания по неизданным источникам: В 2 т. – СПб., 1889.
9. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание первое (далее – ПСЗ-1). – СПб., 1830. (Т. XXX. С. 129-136, 146).
10. Российское законодательство X—XX веков: В 9 т. Т. 6. Законодательство первой половины XIX в. М., 1988
11. Сборник постановлений Великого княжества Финляндского. – Гельсингфорс, 1892. № 26. С. 5.
12. Свод законов Российской Империи. Т. I, ч. I. – СПб., 1887. С. 181-199.
13. Шиловский П., Акты, относящиеся к политическому положению Финляндии. – СПб., 1903. (http://www.krotov.info/lib_sec/08_shi/lo/vsky.htm)
14. Kirby D., A Concise History of Finland. – Cambridge, 2006.
15. Зиновьев А. В., Уткин Н. И. Проблемы конституционализма в России // «Право и жизнь». 1999. № 18. Январь.
16. Клинге М. Имперская Финляндия. – Хельсинки – СПб., 2007.
17. Кривцов Н.В. Русская Финляндия. – М.: Вече, 2009.
18. Кяйвяряйнен И.И. Международные отношения на севере Европы в начале XIX века и присоединение Финляндии к России. – Петрозаводск, 1965.
19. Кяйвяряйнен И.И. К вопросу об оценке присоединения Финляндии к России в 1809 году. – Петрозаводск, 1965.
20. Лайдинен А.П., Развитие капитализма в промышленности Финляндии (первая половина XIX в.). – Л.: «Наука», 1979.
21. Лайдинен А.П., Торпарская система аренды земли в Финляндии (XVII – первая половина XIX вв.). – Л.: «Наука», 1987.
22. Мейндер Х. История Финляндии. – Гельсинки, 2008.
23. Похлебкин В.В., СССР – Финляндия. 260 лет отношений. – М., 1975.
24. Расила Вильо. История Финляндии. (перевод с финск. Л.В.Суни). Петрозаводск: Изд-во ПетрГУ, 1996.
25. Семернин В. Финляндия в составе Российской империи // «Нар. Депутат». 1991. № 12.
26. Сто замечательных финнов. Калейдоскоп биографий = 100 suomalaista pienoiselämäkertaa venäjäksi / ред. Тимо Вихавайнен (*Timo Vihavainen*); пер. с финск. И. М. Соломеща. – Хельсинки: Общество финской литературы (*Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*), 2004.
27. Юссіла О., Гентілла С. та Неваківі Ю. Від Великого князівства до сучасної держави. – К., 2002.
28. Ютиккала Э. История Финляндии с древности до стабилизации самостоятельности в 1939 г. // Прибалтийско-финские народы. – Ювяскюля, 1995.

УДК 94(477)

Г. Н. Кондратюк

Национальная политика по отношению к этническим меньшинствам в СССР и странах Центрально-Восточной Европы: сравнительный анализ

В статті здійснено порівняльний аналіз національної політики в країнах Центрально-Східної Європи, УСРР та Кримській АРСР. Охарактеризовано позитивні та негативні аспекти етнополітики міжвоєнної доби.

Ключові слова: етнополітика, коренізація.

В статье проведён сравнительный анализ национальной политики в странах Центрально-Восточной Европы, УСРР и Крымской АССР. Характеризуются позитивные и негативные аспекты этнополитики межвоенного периода.

Ключевые слова: этнополитика, коренизация.

The thesis is dedicated to integrated research of history of korenisation in Crimean ASSR in the period between two world wars.

Key words: ethno politics, korenisation.

Актуальность темы исследования обусловлена тем, что национальная политика в условиях современной Украины относится к приоритетам государственной деятельности. Наша страна является не только многонациональной, но и поликонфессиональной. Сохранение межнационального и межрелигиозного мира выступают важнейшими условиями успешного социально-экономического развития государства. Это также предпосылка интеграции Украины в европейское сообщество, где вопросам соблюдения прав национальных меньшинств уделяется пристальное внимание. В Европе накоплен значительный опыт регулирования национальных проблем. Ряд конфликтов, в частности в Северной Ирландии, перешли в стадию переговоров и конструктивного решения. Однако, сохраняется напряжённость в Стране Басков и Каталонии, на Корсике и в Бельгии. Современные европейские подходы к решению национальной проблематики сформировались в процессе длительной эволюции. Одним из важнейших периодов в формировании национальной политики стало межвоенное двадцатилетие. В результате европейских революций 1917-1920 годов на обломках Российской, Германской, Австро-Венгерской, Османской империй возник целый ряд государств, построенных на основе этнического критерия. Во многих странах национализм стал ведущей политической идеологией, а национальные меньшинства подвергались различным формам дискриминации и ассимиляции. Украинцы оказались в положении национального меньшинства в Польше, Чехословакии, Румынии в результате послевоенного устройства Европы. В каждой из перечисленных стран национальная политика обладала специфическими чертами. Поэтому **задача** настоящей работы заключается в том, чтобы провести сравнительный анализ национальной политики в странах Центрально-Восточной Европы, УСРР и Крымской АССР в межвоенный период.

Историография вопроса уходит в само межвоенное двадцатилетие. Необходимо отметить, что изучение